

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:5 – Sayı:18 - Kasım 2021

koynunda büyüdüük

1938-1950 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ EDEBİYAT DERGİLERİNDE EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

*OPINIONS ON LITERARY CRITICISM IN LITERATURE
MAGAZINES PUBLISHED BETWEEN 1938-1950*

DOI: 10.33404/anasay.985074

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹ *

Melih YENER **

ÖZ

Bir edebiyat eseri biçim ve içerik olarak zamanın ruhuyla doğrudan etkileşim halindedir. Ölü doğmamak için o ruha adapte olmak mecburiyeti hisseder ve bir sanat sahası olarak da o ruhun teşekkülüne katkı verir. Edebiyat eleştirisi, idrak edilen zamanda ve idrakin dışında kalan zamanlarda edebî eserlerin değerini tespit ve tayin etmek çabasıdır. Eleştiri Türk edebiyatına roman, piyes ve hikâye türleri gibi Tanzimat’la birlikte Batı edebiyatlarından gelmiştir. Klasik Türk edebiyatında metodik ve şuurlu bir eleştiri geleneğinin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Tanzimat ve meşrutiyet senelerinde edebî eleştirinin en canlı surette üretildiği mecralarsa gazete ve dergi gibi süreli yayınlardır. Türk düşüncesinin Doğu’ya mahsus durağanlıktan kurtulmasında ve Batılı ölçülerde dinamizm kazanıp gelişmesinde tarihsel açıdan büyük payı olan gazeteler ve

1- Makale Geliş Tarihi: 20. 08. 2021 Makale Kabul Tarihi: 26. 11. 2021

* Bu makale yazarın “1938-1950 Yılları Arasında Yayımlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebiyat Eleştirisi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr.,Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa/Türkiye, melih.yener@btu.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000 0003 1234 3097>

dergiler, edebiyat üzerine eleştirel düşüncelerin başladığı ve kökleştiği muhitler olarak yeni Türk edebiyatı tarihinde de çok önemli bir yere sahiptir. Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatı eleştiriden; eleştiri de süreli yayınlardan ayrı düşünülemez. Bu makale 1938-1950 yılları arasında yayımlanmış edebiyat dergilerinde edebiyat eleştirisi üzerine yazılmış yazıları incelemekte ve bağımsız bir tür olarak eleştiriye dair devrin edebiyat eşrafının ortaya koyduğu fikirleri tespit etmeye çalışmaktadır. Makalenin sonuç kısmıysa söz konusu dergilerde eleştiri üzerine yapılan okumalarla ulaşılan öznel görüşleri içermektedir.

Anahtar kelimeler: Eleştiri, Edebiyat, Dergi, 1938-1950

ABSTRACT

Including its form and content, literature has direct interaction with the spirit of the times. To prevent still birth, it needs to adapt to that spirit, and as a field of art, it even contributes to the formation of that spirit. Literary criticism is an effort that aims to define and understand the estimation of literary works in the time perceived and in the times out of perception. Criticism came to Turkish literature from Western literatures, such as novels, plays and stories, together with the Tanzimat. It is not possible to say that there is a methodical and conscious criticism tradition in classical Turkish literature. During the Tanzimat and constitutional monarchy years, the media where literary criticism was most vividly produced were periodicals such as newspapers and magazines. Newspapers and magazines, which historically have a great role in the liberation of Turkish thought from the stagnation peculiar to the Orient and its dynamism and development in Western dimensions, have a very exceptional place in the history of new Turkish literature as the neighborhoods where critical thinking on literature begins and takes root. Turkish literature developed under the influence of the West; criticism cannot be considered separately from periodicals. This article examines the articles on literary criticism in literary journals published between 1938-1950 and tries to identify the ideas of the literary gentry of the period about criticism as an independent genre. The concluding part of the article contains the subjective opinions reached by readings on criticism in the mentioned journals.

Keywords: Criticism, Literature, Magazine, 1938-1950

Giriş

Bir edebiyat eseri vücuda getirildikten ve yayımlandıktan sonra bir beğeni

ve eleştirisi nesnesi haline gelir. Edebiyat eserleri, yazarların veya şairlerin kendi duygu dünyalarından, zihinlerinden ve kültürel birikimlerinden damıtılarak bütünüyle bireysel bir sanat ürünü olarak ortaya koydukları eserlerdir. Fakat o eserler yayımlandıktan sonra bir kişiye ait olma vasfını üzerlerinden atarlar ve artık toplumun malı haline gelirler. Bir toplum sayıya, adede vurulabilir çokluktaki insan yığınlarından meydana gelse de o insanların fikirlerindeki ve zevklerindeki benzeşmeme durumuna herhangi bir ölçülebilirlik tayin edilemez. Birey olmak bir bakıma da başkalarından farklı beğenilere sahip olmaktır. Bireysel zevkler kişinin maddi ve manevi bünyesinde bir adı bile olmayan bir yığın bileşenden meydana gelir. Bir edebiyat eserinin değeri de şahısların işte bu karmaşık zevkler mozağının boy aynasında ölçülür. Edebiyat eserleri hakkında düşünülecek, hissedilecek ve söylenecekler okumuşluk-okumamışlık düzeylerine, coğrafi-ulusal-dinsel-kültürel mensubiyetlere, kişilerin kalbine ve zihnine zamanın döküp bıraktığı bakiyelere ama hepsinden önemlisi de kişilerin ve toplumun edebiyat kültürüne bağlıdır. Edebiyat eleştirisi bireysel zevklerin ve edebiyat kültürünün bir terkibi olarak icra edilir ve üretilir. Bireysel zevklerin varlığı edebiyat eleştirisini matematiksel bir katılığa düşmekten kurtarır. Edebiyat kültürü ise eserlerin başıboş ve ilim dışı bir surette tartıya konmasının önüne geçer. Şu halde edebiyat eleştirisi bireysel zevklerin ve kültürün birbirini takviye etmesinden ve birinin diğerine topyekûn feda edilmemesinden doğar.

Edebiyat eleştirisi edebiyatta doğrunun, iyinin ve güzelin sonsuz aranışından doğan ve edebiyat metinlerini bu ölçülere göre değerlendiren, inceleyen ve tanıtan bir düşünce ve yazı faaliyetidir. Edebiyat eleştirmeni, tamamlanmış bir eser olmak iddiasıyla okurlara sunulan edebiyat metinlerini kendi kabul ettiği sanat ilkelerine göre mütalaa eden ve bu metinlerin olumlu ve olumsuz yönlerini kendine göre tespit eden kişidir. Eleştirmen, bir eserin çeşitli yönleriyle değerini veya değersizliğini ortaya koyarak okuyucuları o eser hakkında bilinçlendirmek ve yazarlara ve şairlere yol göstermek iddiasını sergiler. Edebiyat metinleri eleştirmen için bir serbest düşünce bir “edebî tefekkür” kapısıdır.

Avrupa’da klasik edebiyat sonrası devirde yaygınlaşan, Türkiye’ye ise Tanzimat Fermanı’nın yarattığı sosyal ve kültürel iklimle birlikte Avrupa’dan gelen bir tür olan eleştirisi, edebiyatın kendini daimî surette geliştirmesinde, yenilemesinde, zamana uydurmasında ve içerik ve söylem olarak zinde tutmasında çok hayati bir role sahiptir. Eleştirmenin teşviki ve telkinleriyle edebiyat ezberlere düşmekten, kendini tekrar etmekten kurtulur. Eleştirmen, edebi eserleri sıradan

okuyuculara göre daha uyanık bir zihinle ve daha analitik bir hassasiyetle okur. O eserlerin edebiyat tarihi içindeki yerini, diğer eserlere göre değerini ve ele aldığı meselelerde ne derece derinleşebildiğini tespitte çalışır. Bunlarda başarılı olabilmesi için de yüksek bir edebiyat kültürüne ve çok yönlü bir entelektüel birikime sahip olması gerekir.

Eleştiri basit okuyucular zümresinin rağbet gösterdiği bir tür değildir ve daha çok aydın sınıfına mahsus bir düşünme ve değerlendirme faaliyetidir. Edebî eleştiri yazıları umumiyetle eğitilmiş insanların kaleminden çıkan ve eğitilmiş insanlara hitaben yazılan yazılardır. Edebiyatı hayatının en büyük meşgalesi yapmış bir azınlığın maddî ve manevî muhiti içinde vücut bulan yazılardır. Nitelikli eleştiri yazıları başlı başına birer fikir ve sanat eseridir, bir edebî eseri yorumlayan başka edebî eserlerdir.

Eleştirmen sanatçının geniş kalem özgürlüğüne sahip değildir. Okurlarına bilinçdışından seslenemez, mantık dışı olamaz, karanlık yazamaz. Eleştiri kendi içinde tutarlı olmak mecburiyetindedir. Eleştiri bireysel dostlukların veya düşmanlıkların bir cephesi değildir. İçine bireysel dostluklar veya düşmanlıklar karıştığı zaman değerini ve anlamını kaybeder. Gerçek eleştirmen esere bilgiyle yaklaşır, eserin zaman ve edebiyat ortamı içindeki konumunu kültürüyle tespit eder ve eserle ilgili son hükmünü bu bilginin ve kültürün mayalandırdığı bireysel sanat zevki ışığında verir.

Eleştiri yazıları, bütün edebî türler içinde okunması ve anlaşılması muhtemelen en zor yazılardır. Bu yazıların bedii heyecan uyandırmak, hayret uyandırmak gibi bir iddiası olmadığı için basit okuyucuyu cezbetmesi pek beklenmez. Eleştiri edebî şahsiyetleri eserleri üzerinden kritik ederek hem o şahsiyetin hem de edebiyatın sanatsal bakımdan yükselmesini, kusurlarının asgari düzeye inmesini amaç edinir. Romancının veya şairin amacı okurlarda psikolojik bir etki yaratarak onun ilgisini uyandırmaktır. Roman, hikâye ve şiir meydana getiriliş gayesine ve içeriğine göre akla, duygulara veya her ikisine birden seslenir. Eleştiri ise daha çok akla seslenen bir türdür. Okuyucuda bir okuma hazzı uyandırmaktan çok onun kültürünü ve sanat bilincini geliştirmek için kaleme alınır.

Edebiyat eleştirisine içinde “tenkit” ve “kıymet ölçme” unsurları barındıran inceleme yazısı demek de esasen yanlış olmaz. Çünkü bir eleştiri yazısı konu edindiği esere ait içeriksel bilgi vermeden eserle ilgili hedeflediği zihinsel ve estetik sonuçlara ulaşamaz. Bununla birlikte edebiyat eleştirisini edebî tahlil ve

tetkik yazılarından ayıran çok bariz farklar vardır. Her şeyden önce eleştiri bir edebiyat estetiği faaliyetidir ve ele aldığı eserleri öznel güzellik ölçülerine göre “iyi” veya “kötü” diye sıfatlandırmak gayesi güder. Eleştirmen, eserler ve edebî şahsiyetlerle ilgili okuyucularda sanatsal bir izlenim uyandırmak isteyen kişidir. Tahlil ve inceleme yazılarında ise böyle bir amaç yoktur. Tahlil ve inceleme bir edebî eserin nesnel ve bilimsel birtakım ölçülere ve şartlara göre anlaşılması ve anlatılması işidir. Eleştiri ise o eserin bir toplam ve bir bütün olarak ulaşabildiği veya ulaşamadığı estetik değerin tespit edilmesi işidir. En nesnel haliyle bile öznel bir düşünce üretimidir. Çünkü bütün insanları aynı estetik değerler etrafında toplayabilecek, herkesin kabul edeceği nesnel bir ölçü yoktur. Edebiyat dışında da edebiyatta da güzellik, yeryüzünün en öznel meselesidir. Eleştiri, kendine has bir kurgusalılık içinde hayatın mutlak bir taklidi olan edebiyatın kurgusal olmayan sınavıdır, bilginin ve kültürün nesnelligince sağduyu kazandırılan ve şuurlandırılan bir edebiyat estetiği ifadesidir.

Bu çalışmada incelenen edebiyat dergilerinde eleştiri konusunun çoğunlukla faydacılık ilkesi açısından değerlendirildiği görülür. Edebî eleştirinin yönetsel veya kuramsal niteliği hakkında bu devirde henüz bir fikir veya bilgi üretimine rastlanmaz. Bu yazılarda doğru eleştirinin içerik itibarıyla yazara ve okuyucuya yol göstermesi gereken eleştiri olduğu konusunda fikir birliği vardır. Devrin edebiyat dergilerinde eleştirinin kuramsal ve terminolojik mahiyetinden ziyade işlevi açısından ele alındığı görülmektedir. Bu yıllarda edebiyat metinlerinin toplumsal ve sanatsal fikir farklılıklarının tayin ettiği birtakım yöntemlere göre tenkit edilmesi ve edebiyat eleştirisinin edebiyat dışı birtakım sahalarla ve gayelerle bağ kurularak icra edilmesi henüz söz konusu değildir. Edebiyat eserlerinin sadece metinlerini göz önünde bulunduran yapısal ve fenomenolojik eleştiri yöntemleriyle eserlerin metin dışı birtakım etken ve motivasyonlara göre tenkit edilmesini benimseyen yöntemler 1950’lerde ve daha sonraki yıllarda yazın hayatına girmiş olup 1940’ların konusu değildir. 1940’larda edebiyat eleştirisine hâkim olan yöntem eleştirmenlerin bireysel sanat zevklerine dayanan izlenimci/öznel eleştiri yöntemidir. Devrin metinlerinde eleştiri sözüne karşılık “tenkit”, eleştirmen sözüne karşılıksa “münekkit” kelimesi kullanılmıştır.

Bu çalışmada *Yedigün*, *Ülkü*, *Hisar*, *Varlık*, *Servet-i Fünun Uyanış*, *Şadırvan*, *Hareket*, *Edebiyat Dünyası* ve *Yürüyüş* dergilerinde edebiyat eleştirisi hakkında çıkan yazı ve anketlerin düşünsel özü takdim edilecektir. Kısa ömürlü olan *Edebiyat Dünyası* ve *Yürüyüş* dergileri hariç bu dergiler Türk matbuat ve edebiyat tarihinde önemli bir mevki olan dergilerdir.

1. Edebiyat Eleştirmenleri Hakkında

Yedigün dergisinin 278.sayısında yayımlanan “Tenkit Hakkında Bazı Fikirler” başlıklı yazısında Hüseyin Cahit Yalçın(1875-1957), iyi bir edebiyat eleştirmeninin sahip olması gereken vasıflardan söz eder (Yalçın, 1938, s. 4). Eleştirmenlerin yaptıkları iş gereği sevilmeyen ve önyargılı yaklaşılan insanlar olduğunu söyleyen Yalçın’a göre bir eleştirmeni beğenmek için muhataplarının ondan beklediği şey konformist yorumlar yapmasıdır. Yazarlar ve eserler hakkında olumsuz hükümler veren eleştirmenlerin hakaret ve sövgülere maruz kalması hiç de nadir rastlanan durumlardan değildir. Mesela Balzac(1799-1850), Sainte-Beuve² hakkında şu sözleri sarf etmekten çekinmemiştir:

Onun ilham perisi yarasa cinsindedir. Karanlıkları sever. Cümleleri yumuşak ve gevşektir, âciz ve korkaktır. Bir çakal gibi karanlıklar içinde dolaşır (Akt. Yalçın,1938, s.4).

Yalçın’a göre bu anekdot eleştirmenlerin dünyanın hiçbir yerinde sevilmediğini gösterir ve Türkiye için de vaziyet aynıdır. Fransa’da Balzac’ tan sonra da eleştiriye bakış pek değişmemiş ve eleştirmenler devamlı surette hücumlara ve hırpalanmalara maruz kalmıştır. Eserleri yaratanlar yazarlarıdır. Eleştirmenler bu eserler yaratıldığı ölçüde söz söylemek ve var olmak imkânına sahiptir. Şöhretleri de hiçbir zaman yazarların şöhretine yaklaşmaz. Eleştirmenin sanat sahasındaki konumu sanatçının çok gerisindedir. Ancak Sainte-Beuve gibi şöhreti zamanını ve neslini aşan eleştirmenler de vardır. Çünkü Sainte-Beuve sürekli öğrenme açlığı çeken, kültürü yüksek ve saplantılı fikirleri olmayan bir eleştirmendir. Edebiyata duyduğu merak ve iptila hiç azalmaz. Okuyucular bir eserde nasıl samimiyet, doğruluk ve beşeriyet ararsa o da eserlere aynı endişe ve hararetle yaklaşır. Yanılabileceğini de kabul eder. Hakikat arayışı hiç bitmez. Brunetière’in³ ondan bahsederken söylediği gibi onun merakını ve ilgisini tahrik eden menfaat hissi değildir, bilgi birikimi çok engindir, metanetli bir muhakeme gücüne ve eserlere tarafsız yaklaşma kabiliyetine sahiptir. Her şeyden önemlisi

2- Charles Augustin Sainte-Beuve(1804-1869). Fransız edebiyat eleştirmeni, şair ve denemeci. Sainte-Beuve, yazarla eseri arasında doğrudan bir bağ olduğuna, eser metninin yazarın şahsiyetinin, sosyal çevresinin ve psikolojisinin bir yansıması olduğuna inanır. Bu inançla ilintili olarak da kritik edeceği yazarın hayatı hakkında çok ayrıntılı araştırmalar yapar. Sainte-Beuve’ün eleştiri yöntemine “biyografik eleştiri” yöntemi de denir. Edebiyatı bir kaçış evreni olarak görmek eğilimindeki Marcel Proust Sainte-Beuve’ün bu anlayışına karşı 1895-1900 yılları arasında birtakım denemeler yazmış, bu denemeler Proust’un ölümünden sonra 1954 yılında “Contre Sainte-Beuve”(Tr.Sainte-Beuve’e Karşı) adıyla kitaplaştırılmıştır.

3- Ferdinand Brunetière(1849-1906). Fransız yazar ve edebiyat eleştirmeni.

de meslek şerefinden üstün hiçbir şey tanımaz. Yalçın'a göre Saint-Beuve'un bu üstün vasıfları her eleştirmenin sahip olması gereken vasıflardır. Jean Vignaud'un⁴ da dediği gibi eleştirmen meslek vicdanını en kutsal nimet bilmeli ve bu kutsala halel getirecek şeyleri reddetmelidir. Bir yerden emir almamalı, bir şahsın veya grubun menfaatine değil sadece edebiyatın menfaatine söz söylemelidir. Yine Jacques Boulenger'in⁵ söylediği gibi eleştirmen son çıkan eserleri ilan etmeye memur bir hizmetçi değildir. Hakkında konuştuğu kitapların ticari başarısı onu alakadar etmez. Eleştiri bir fayda bir menfaat elde etmek için yapıldığında şerefini kaybeder. Onun vazifesi edebiyata hizmet etmek, edebiyatı yükseltmektir. Edebiyat eleştirisi ticari kaygılardan ve faydacılıktan uzaklaştığı ölçüde gereklidir ve değerlidir. Yalçın'a göre eleştiriyle ilgili bu görüşler başka ülkelerde ileri sürülmüştür ama Türk edebiyatında eleştirinin ya olmadığını ya da değersiz olduğunu az çok aydınlatabilecek niteliktedir.

Ülkü dergisinin 49.sayısında yazdığı "Bizde Tenkit" başlıklı yazısında Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) genel hatlarıyla eleştirinin Türk edebiyatındaki tarihi hakkında bilgi verir (Tanpınar, 1943: 2-3). Tanpınar'a göre eski Türk edebiyatının en büyük zaafı eleştiriye yeterince önem vermemesi ve bir eleştiri şuuruna sahip olmamasıdır. Bu edebiyatta da bir eleştiri geleneği vardır ama bu gelenek şifahi ifadenin ilerisine geçememiş ve çok yüzeysel kalmıştır. Türk kültüründe eleştiri çok ilkel bir seviyede kalmıştır. Şuara tezkirelerindeki eleştiri, geleneğin kıymet hükümlerinden fazlasını taşıyamayan ve hemen her eserde tekrarlanan derinliksiz cümlelerden ibarettir. Divan şiiri geleneğinde sadece Şeyh Galip (1757-1799) hususi bir eleştiri şuuruna sahiptir. Onun "Hüsni Aşk"a koyduğu mukaddimedeki Nabi (1642-1712) eleştirisi modern eleştiride olduğu gibi Nabi'yi insana yaklaşımı çerçevesinde ele almamışsa da gelenekle ilişkisi çerçevesinde mütalaa etmiştir. Doğru edebiyatın ölçüsü nasıl insansa modern eleştirinin ölçüsü de önce ve en çok insandır. Hayata uhreviyatın veya mistiğin değil doğrudan insanın hâkim olduğu Eski Yunan ve Roma'da ve Rönesans Avrupa'sında eleştiri vardır. Ancak skolâstik ortaçağ Avrupa'sında eleştiri yoktur.

Tanpınar'a göre Türk edebiyatında ve fikriyatında modern anlayışa yakın eleştiri Batılılaşma hareketiyle birlikte Namık Kemal'den(1840-1888) sonra başlamıştır. Namık Kemal romancı, şair, piyes yazarı ve gazeteci olarak hangi

4- 1775-1826 yılları arasında yaşamış Fransız ressam.

5- 1879-1944 yılları arasında yaşamış Fransız yazar, edebiyat eleştirmeni ve edebiyat tarihçisi.

seviyedeysse eleştirmen olarak da o seviyededir. Hem zayıf hem de pırıltılı noktaları vardır. Namık Kemal hayatla edebiyatı birbirinden ayırmaması yönüyle büyük bir adamdır. Her ikisini de eksik tanımasıysa onun zayıf yönüdür. Namık Kemal bir sanatçı ve eleştirmen için zaruri olan felsefi yaratılıştan mahrumdur. Onun yeniye olan sevgisi ne kadar yüzeyselse eskide bulduğu kusurlar da o kadar yüzeyseldir. Eleştiri biraz da hayatı ve sanatı başkalarının gözleriyle görme kabiliyeti gerektirir. Oysa Namık Kemal kendi şahsiyetine hapsolmuş, serbest düşünceden mahrum, toplumsal fikirlerine sıkışıp kalmış, dar görüşlü biridir. Bu nedenle iyi bir yazar olamadığı gibi iyi bir eleştirmen de olamamıştır.

Tanpınar, Türk eleştiri tarihinde Beşir Fuat'ın da(1852-1887) özel bir yeri olduğu görüşündedir. Beşir Fuat ona göre Namık Kemal'e nazaran daha geniş bir edebiyat kültürüne ve anlayışına sahiptir. Türk edebiyatının ve fikriyatının pozitif bilimlerle ilk temasını yaptığı tercümelemlerle Beşir Fuat sağlamıştır. Namık Kemal'in koyu romantizmine karşı realist ve natüralist bir edebiyat görüşü benimsemiş ve bu istikamette faaliyette bulunmuştur. Beşir Fuat'ın "Voltaire" ve "Victor Hugo" eserleri Türkçede yabancı bir edebiyata dair ilk etütlerdir. Bu eserler hayatla insan arasındaki dengeyi ve ilgiyi ciddiyetle araştırmaları bakımından da önemli eserlerdir. Beşir Fuat, "Victor Hugo" adlı eserinde bu şairin romantizmin realizm karşısındaki mağlubiyetini göstermek motivasyonu ile onu Emile Zola(1840-1902) ile kıyaslar. Bu suretle realizm ve natüralizm ekollerıyla Türkçe tanışmış olur. Beşir Fuat'ın kitaplarının değeri Türk ediplerinin Batı kültürüyle sistemsiz ve tesadüfi temaslarına ilk kez bir metot getirmiş olmasındadır:

Namık Kemal, ihtiyaçlara göre bir adaptasyondur. Garpla temasında büyük bir ayıklama fikriyle hareket ediyordu. Ahmet Mithat Efendi ise bu adaptasyonu tesadüflere göre yapıyordu. İlk defa olarak Beşir Fuat Bey, muayyen bir garp ekolünü bütün iddialarile benimser. Bu itibarla Nâbizade Nazım'ın Kara Bibik mukaddimesi, Samipaşazade'nin realizmden bahseden makaleleri onun açtığı yolda yürüyen eserlerdir (Tanpınar, 1943, s. 3).

Hisar dergisinin 5.sayısında Anatole France 'ın(1844-1924) "Takdir ve Tenkide Dair Fikirler" başlıklı bir yazısı çıkmıştır (France, 1950, s. 4). Anatole France 'a göre herkesin hayran olduğu eserler hiç kimsenin tetkik etmediği eserlerdir. İnsanlar Yunan, Latin ve Fransız klasiklerine hayran olurken kendilerinden önceki hayranların tesirinde kalarak hayran olurlar. Bu, insanların hay-

ranlıklarında serbest olmadıkları, kendileri dışındaki şartların tesirinde kalarak birtakım eserlere hayranlık besledikleri anlamına gelir. Sanat eserlerinin üretiminde taklidin nasıl büyük bir yeri varsa, o eserlerle ilgili kanaatlerin oluşmasında da o kadar büyük bir yeri vardır. Bir eserin değeriyle ilgili verilen reylerin yalnızca ilk birkaçı serbesttir. Ondan sonraki reyler bu ilk reylerin taklidinden ve tekrarından ibarettir. Ancak başkalarını taklitle ve tekrarla ortaya konan fikirlerin bir değeri yoktur.

France' a göre tenkidin en fazla ilgi çeken en şahsî olanıdır. Tenkit, felsefe ve tarih gibi sadece bilgili insanların meşgul olması gereken bir sahadır ve yazanı açısından bir tür otobiyografik romandır. İyi eleştirmen şaheserler arasında kendisini, kendi ruhunun maceralarını anlatan kişidir. İnsan yeryüzünü başka insanların veya canlıların gözünden ne kadar istese de göremez. İnsan kendi benliği içinde mahpus vaziyettedir. Yapacağı en iyi hareket de kendisi dışında bir şey olmaya çalışmaktan vazgeçmek olacaktır. Edebiyat eleştirmeni de bir eser hakkında fikirlerini söylerken aslında kendisinden bahsetmektedir ve bunda yadırganacak bir şey yoktur. Tenkit zengin ve köklü edebiyat geleneği olan medeni toplumlara yakışır. Muhiti bilgili ve meraklı insanlar muhitidir ve inkişaf edebilmek için diğer edebi türlerin hepsinden çok irfan ister.

2. Doğru Eleştiri Nasıl Olmalıdır?

Yücel dergisinin 41. sayısında H.W.Garrod' un⁶ “Şiirde Tenkit Metotları” başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır (Garrod, 1938, s. 181-184). Hadiye Sayron' un çevirisiyle çıkan yazısında Garrod, şiir eleştirmenlerinin bizzat şair olması gerektiğini söyleyen Seneca⁷ ve Ben Jonson' un⁸ bu fikrini tartışmaya açar. Garrod' a göre eleştiri tarihi bu fikrin doğruluğunu ispat edecek bilgilere sahip değildir. Seneca bu hususta ya fazla ileri gitmiştir ya da söylenmesi gereken herşeyi söylememiştir. Büyük şiir eleştirmenlerinin şair olmak zaruretleri vardır belki ama çok iyi bir şair olmak mecburiyetleri yoktur. Bir zamanlar Avrupa'daki otorite eleştirmenlerden olan büyük Sealiger yalnız şair değil; aynı zamanda üretken bir şairdir. Fakat küçük Sealiger hariç onun iyi bir şair olduğunu düşünen yoktur. Sidney⁹ ve Ben Jonson hem şair hem de şiir eleştirmenidirler. Ancak bunların da dünyanın büyük şairleri arasında olduğunu

6- Heathcote William Garrod (1878-1960). İngiliz edebiyat âlimi ve eleştirmeni.

7- Lucius Annaeus Seneca (M.Ö.4-M.S.65). Romalı stoacı filozof ve trajedi yazarı.

8- Benjamin Jonson (1572-1637). İngiliz piyes yazarı ve şair.

9- Philip Sidney (1554-1586). İngiliz şair ve asker.

iddia eden çıkmamıştır. Mükemmel bir trajikomedî yazarı olan Hazlitt¹⁰ hiçbir zaman şiir yazmış değildir ama o İngiliz şiir eleştirmenlerinin en büyüklerindenidir. Öte yandan Coleridge¹¹ kuvvetli bir şairdir ama bir insanı eleştirmen yapacak niteliklerden mahrumdur. İngiliz eleştiri edebiyatının en yüksek mevkiindeki Matthew Arnold¹² büyük şair olmaya uzak biridir. Fakat büyük bir eleştirmendir. İyi şiir eleştirmenleri ekseriyetle ikinci derecedeki şairlerden çıkar. İyi şairlerse tecrübeyle de anlaşıldığı gibi umumiyetle kötü eleştirmenler olurlar. Avrupa’da XIX. yüzyılın en büyük şairi olan Swinburne¹³ dünyanın en fena eleştirmenlerindenidir. Hugo(1802-1885) ve Lord Byron(1788-1824) gibi şairler de büyük klasikler hakkında verdikleri hükümlerde bir iki istisna hariç tamamıyla yanılmışlardır. Garrod’a göre bu büyük şairlerin diğer şairler hakkında verdikleri hükümler isabetsiz olsalar da enteresan ve kıymetlidirler. Fakat bu hükümler bir eleştiri niteliği taşımaktan çok bu şairlerin ahlaki eğilimlerini taşıyan hükümlerdir. Bir şair başka şairler hakkında en iyi eleştiriye kendi şiirleriyle yapar.

Garrod’a göre iyi şiir eleştirmenlerinin iyi şairlerden çıkacağını düşünmek hırsızları en iyi başka hırsızların yakalayabileceğini düşünmek gibidir. Büyük şairler tabiatları gereği heyecana ve duygusallığa yatkın kişilerdir. Bu nedenle de kötü eleştirmendirler. İyi eleştirmen hislerine ve heyecanlarına kapılmayarak söz söyleyen kişidir. Büyük şairlerse hiçbir zaman hislerinden ve heyecanlarından kendilerini ayıramazlar.

Servet-i Fünun Uyanış dergisinin 2297.sayısında “Tenkide Dair Bir Anket” başlıklı bir edebiyat anketi yayımlanmıştır. Fransa’da yayımlanan bir edebiyat dergisinden Neriman Kurtbay tarafından nakledilen ankette çeşitli eleştirmenlere “nasıl tenkit edersiniz” sorusu sorulmuştur (Akt. Kurtbay, 1940, s. 184-185). Ankette *Candide* gazetesinin “La Comedie Litteraire” sütununu yazan eleştirmen Fernand Venderem¹⁴, Fransız lügatine “criti-appeal= eleştirmen cazibesi” tabirinin geçmesini teklif etmiştir. Léon Daudet’ye¹⁵(1867-1942) göre bir eleştirmenin bu vasfı taşıyabilmesi içinse her şeyden önce okunması gerekir. Bu

10- William Hazlitt (1778-1830). İngiliz denemeci, piyes ve edebiyat eleştirmeni.

11- Samuel Taylor Coleridge (1772-1834). İngiliz şair ve edebiyat eleştirmeni.

12- 1822-1888 yılları arasında yaşamış İngiliz şair ve edebiyat eleştirmeni.

13- Algernon Charles Swinburne (1837-1909). İngiliz şair, piyes yazarı, romancı ve edebiyat eleştirmeni.

14- 1864-1939 yılları arasında yaşamış Fransız piyes yazarı ve edebiyat eleştirmeni.

15- Fransız gazeteci-yazar, edebiyat eleştirmeni, Goncourt Akademisi üyesi.

ilk şartı yerine getirdikten sonra ise eleştirimenin okuyucuya hürmet etmesi ve yazara hürmet etmesi gerekir. Yazara hürmetse verilen hükümlerde dostluk veya düşmanlık hislerinden sıyrılarak yazarın niyetini anlayabilmekle olur. Ankete cevap veren bütün eleştirimenler eleştirinin cazip bir tür olması ve yapabildiği kadar sıkıcılıktan sakınması konusunda hemfikir olmuşlardır. Pierre Paff eleştirimenin ilk vazifesinin eseri tanımak için okuyucusunda merak uyandırmak olduğunu söyler. Edmond Jaloux¹⁶(1878-1949), şahsen tanıdığı yazarlar hakkındaki fikirlerini gizleyemediğini ve hatta tanımadığı yazarlar hakkında yazı yazmadığını itiraf etmiştir. Noel Sabord¹⁷ (1882-1949) da benzer görüşler ileri sürmüş ve yazarı tanımadan eserin tanınamayacağına işaret etmiştir. Bu nedenle de ona göre eleştirimenler ve yazarlar birbirini tanımalıdır. Pierre Loexel bu görüşe tam iştirak etmez. Ona göre eleştirimenin yazarı tanıması onu okuyucuya liyakatle tanıtmak konusunda yarar sağlar. Fakat böyle bir tanışıklık eleştiride samimiyetin kaybolmasına yol açabilir. Paul Reboux¹⁸(1877-1963) eleştiride çok okumak kadar önsezi hissini de büyük önemi olduğunu hatırlatır. Ona göre tecrübeli bir eleştirimen bir kitabın gelişigüzel bir sayfasını açıp bir doktorun hastasının neden mustarip olduğunu yüzüne bakarak söylemesi gibi o kitap hakkındaki hükmünü verebilir. Fakat Lucien Descaves¹⁹ (1861-1949) bu kanaatte değildir. Descaves 'a göre bir kitabın gelişigüzel bir sayfası o kitabın yegâne güzel veya kötü tarafı olabilir. Gelişigüzel okumakla bir kitabın ancak üslubu hakkında sağlıklı çıkarımlarda bulunulabilir. Andre Chaumeix²⁰(1874-1955) ise her şeyi okuması mümkün olmayan edebiyat eleştirimenleri birbirlerini okuyarak büyük kazanç sağlayabilirler. Bu suretle eksik okumadan kaynaklanan zaaf göreceli de olsa giderilmiş olur. Andre Tharivee eleştirimenin kâşif ruhlu olması gerektiğini söyler ve başlıca vazifesinin gözlem yapmak olduğunu ilave eder. René Lalou' ya göre eleştiri her düşündüğünü açıkça söyleyebilen bir cumhuriyet olduğu için hem halka hem de sanata hizmet edebilmektedir.

Varlık dergisinin 184.sayısında kaleme aldığı “Bizde Tenkit” başlıklı yazısında Yaşar Nabi Nayır(1908-1981), Türkiye’de edebiyat eleştirisinin sadece yermek ve kötülemek şeklinde anlaşıldığını hâlbuki başlı başına bir sanat olan eleştirinin bu kadar basit olmaktan çok uzak olduğunu savunur (Nayır, 1941, s.

16- Fransız romancı, denemeci ve edebiyat eleştirimeni.

17- Fransız gazeteci-yazar, edebiyat eleştirimeni.

18- Fransız romancı, ressam ve edebiyat eleştirimeni.

19- Fransız romancı ve edebiyat eleştirimeni.

20- Fransız akademisyen, gazeteci ve edebiyat eleştirimeni.

361-363). Nayır 'a göre bir eleştirmenin eleştireceği eseri basit okuyucudan çok daha iyi bir surette hazmetmiş olması gerekir. Edebiyat eleştirmeni bir sanatçının eserini meydana getirirken güttüğü maksat üstüne kafa yormakla ve söz konusu eseri benzer eserlerle karşılaştırarak değeri hakkında fikir edinmekle ve vermekle mükelleftir. Oysa Türkiye'deki edebiyat eleştirmenleri eserleri değil birkaç defa, bir defa bile baştan sona okumadan eleştirmeye kalkmakta, eleştiri işine önyargılarla ve birtakım peşin hükümlerle girişmektedirler. Bir eseri övmeye veya yermeye eseri okumadan karar verdikten sonra yapılacak iş çok basittir. Övülecekse başlığına, önsözüne göz gezdirilir ve “güzel”, “büyük”, “eşsiz” gibi sıfatlar gibi hiçbir anlam ifade etmeyen kelimeler cümleler içinde sıralanarak mükemmel bir eleştiri yazısı vücuda getirilmiş olur. Bir eseri kötülemekse övmek kadar kolay değildir. Eserin az da olsa incelenmesini gerektirir. Fakat bir defa buna niyet etmiş bir eleştirmen eserdeki birkaç gramer hatasına, dizgi yanlışına, tarih veya isim yanlışına sarılarak eseri yerin dibine batırabilir. Türkiye'de eleştirmen kıtlığı değil eleştirmen bolluğu vardır. Fakat bu eleştirmen bolluğu Türk edebiyatını tenkitsizlikten kurtarabilmiş değildir. Çünkü Türkiye'de edebiyat eleştirisi ciddi, tarafsız ve emek mahsulü değildir. Övmenin veya yermenin eleştiri vasfı kazanabilmesi için iyi niyet ve emek mahsulü olması şarttır.

Servet-i Fünun Uyanış dergisinin 2327.sayısında kaleme aldığı “Tenkit Hakkında Notlar” başlıklı yazısında Ziya Yamaç(1914-1986) gerçek bir edebiyat eleştirmeninin sahip olması gereken ilk vasfın edebiyat aşkı olduğunu söyler ve bu aşkın edebiyat adamlarını, eserleri ve ekolleri sabırla tetkik ederek kendini ispatlayacağını savunur (Yamaç, 1941, s.219-223). Yamaç'a göre bu özelliğiyle edebiyat eleştirisi hiç de kolay bir şey değildir. Günlük olayları takip etmek veya basit okuyucu kafasıyla roman okumak kişiyi edebiyat eleştirmeni yapmaya yetmez.

Yamaç'a göre eleştirmenlerden bir eserle ilgili fikir birliği içinde olmaları beklenemez. Her insanın kendine göre bir sanat görüşü ve zevki vardır. İnsan bugün beğendiğini yarın beğenmeyebilir. Herkesin beğendiğini bir kişi beğenmeyebilir. Mesela Flaubert (1821-1880) ve Tolstoy (1828-1910) “İlahi Komediya”yı beğenmemişlerdir. İyi bir eleştirmenin inançları ve estetik anlayışı ne olursa olsun hoşuna gitmeyen eserleri bile tarafsız bir şekilde incelemesi gerekir. İyi eleştiri, derin kültür, zevk ve ahlak sahibi insan olmayı gerektirir. İyi eleştirmen olmanın iyi sanatçı olmakla mutlak bir ilgisi yoktur. Saint-Beuve

“Büyük bir münekkidin hiçbir sanat branşı ile alâkası olmamalıdır» demektedir ama buna rağmen kendisi “Volupté” ve “Joseph Deloruc” eserlerini yazmıştır. Bunun gibi Goethe’nin eleştirmenliği de şairliği gibi yüksektir.

Yürüyüş dergisinin 6.sayısında çıkan “Tenkit ve Münekkit” başlıklı yazısında Rıza Çaydam(1903-1975) bir eseri eleştirmenin en az o eseri vücuda getirmek kadar zor bir iş olduğunu savunur (Çaydam, 1941: 13-14). Çünkü eleştiri bir gevezelik ve uluorta konuşma faaliyeti değildir. Akla, bilgiye ve muhakemeye dayanmayan eleştirin hiçbir değeri yoktur. Eleştirmenin görevi bir eserin sadece kötü taraflarını bulup ortaya çıkarmak değil onun güzelliklerini de göstermektir.

Çaydam ’a göre edebiyat eleştirisi bir sanat eserini şuurlu bir süzgeçten geçirip sanat olan ve olmayan taraflarına işaret etmek ve onu meydana getiren sanatçıya takip etmesi gereken yolu göstermektir. Bunun için eleştirmenin kültürlü, yüksek zevk sahibi ve zeki olması, kinden, kasıttan, önyargıdan, garezden uzak olması gerekir. Aksi takdirde bu eleştirmenin ortaya koyacağı görüşlerin herhangi bir faydası olmaz.

Çaydam Türk edebiyatında iki türlü eleştirmenin mevcut olduğu görüşündedir. Bunlar kendi dostu veya düşmanı için övgüler dizen veya hicviyeler hazırlayan eleştirmenlerdir. Bunun bir ortası yoktur. Kimi zaman hiçbir değeri olmayan bir eserin yazarı ilah ilan edilir veya çok değerli bir eser bir husumetin teşvikiyle yerin dibine batırılır. Bu tür eleştiri yazıları okuyucularını aldatmakta, iyi niyetlerini suistimal etmektedir. Edebiyat eleştirmeni eserleri dostluk veya düşmanlık hisleriyle değil tarafsız bir gözle değerlendirmek zorunda olan kişidir. Türk yazarı bilgili ve tarafsız bir eleştirmenin hasretini çekmektedir.

Varlık dergisinin 276-277.sayısında yazdığı “Tenkitçilikte İnsafılı Davranalım” başlıklı yazısında Ferit Devellioğlu(1906-1985), edebiyat eleştirisi yazılarının ilmî esaslara dayanmamasından yakınır (Devellioğlu, 1945, s.564). Edebî eleştiriye “neşredilen bir eserin kıymet ve mahiyeti hakkında hüküm vermek üzere kaleme alınan fikir ve mütalaalar” olarak tanımlayan Devellioğlu’ na göre gazete ve dergilerde çıkan eleştiri yazıları ekseriyetle sistemden ve dikkatli bir incelemenin mahsulü olmaktan uzak yazılardır. Münekkit titrini taşıyan bazı kimseler orijinal ve muteber eserlere bile hücum etmekte ve her kitabın içinde yanlış aramak sevdasıyla kalem oynatmaktadırlar.

Devellioğlu’ na göre tenkide egoizm, kibir, akıl hocalığı ve fetvacılık tavrı değil ilmî düşünüş hâkim olmalıdır. Münekkit ele alacağı esere kötücül bir

ruhla değil realist bir zihniyetle yaklaşmalıdır. Tenkidin amacı sanatçıyı yıldır-
mak, onu bedbinliğe sevk etmek değildir. Tenkit öğretici ve yol gösterici olduğu
zaman değerlidir. Tenkit kişisel düşmanlıkların bir aygıtı yapılmamalıdır. Bir-
takım otorite ve şöhretli kalemler bile eleştiri bahsinde şahsî davranmaktan
kendini kurtaramamaktadır. Hırsla kapılarak yapılan değerlendirmeler eserlerin
gerçek kıymetini ortaya koymaz. İnsafli ve hakkaniyetli tenkit bilgiden ve kül-
türden beslenen tenkittir.

Varlık dergisinin 290-291.sayısında yayımlanan “Tenkidi Tenkit” baş-
lıklı yazısında François Mauriac²¹(1885-1970) edebiyat eleştirmenlerinin süb-
jektif ve hissî tavrından ve yazarlardan kendi şahsiyetlerini inkâr etmelerini
beklemelerinden yakınır(Mauriac, 1945, s.37-39). Mauriac’ a göre bir yazarın
başlıca vasfı kendisine ait bir sanat kişiliği olmasıdır. Bir romancıyı eleştirmek
için onun Balzac’ tan veya Dostoyevski’den aşağı olduğunu söylemek onu bir
özgün bir sanat kişiliği olduğu için yermek demektir. Roman sanatını Balzac,
Tolstoy ve Flaubert gibi üstatlarda dondurup bunlara benzemeyenleri romancı
saymamak anlamsızdır. Bir sanatçıyı büyük ve klasik yapacak olan eskileri tak-
lit etmek değil sanatını kendi kişiliği üzerine bina etmesidir. Manet²² yaşadığı
devirde sırf Manet olduğu için çıkışmalara maruz kalmıştır. Ancak bugün kimse
onu kendi sanatını icra ettiği için eleştirmemektedir. Bir romancının yarattığı
şahısların en güzelleri yaratıcılarının damgasını ve şahsiyetini taşıyan şahıs-
lardır. Edebiyat sahasında bir yazarı geleceğe taşıyacak ve ona ebediyet bah-
şedecek olan kendisinden başkası olmamasıdır. Kendisi olamayan ve sadece
başka yazarları taklit eden bir yazar başarısızlığa ve zaman içinde unutulmaya
mahkûmdur. İyi bir münekkit yazarlardan olduklarından başka türlü görünme-
lerini değil kendi kâinatlarına ve öz kabiliyetlerine sadık kalmalarını beklemeli-
dir.

Varlık dergisinin 292-293.sayısında kaleme aldığı “Tenkit Üzerine
Yeni Notlar” başlıklı yazısında François Mauriac edebiyat eleştirisi hakkındaki
görüşlerini ortaya koymaya devam etmiştir (Mauriac, 1945, s. 64-66). Mauriac’
ın bu ikinci yazısında ortaya koyduğu görüşlere göre edebiyat eleştirmenlerinin
görevi yazarların değerini birbirleriyle kıyaslayarak ortaya koymak değildir.
Eleştirmenler için asıl mesele bir yazarın Balzac veya Tolstoy çapında olup
olmadığını belirlemek değil kendine has bir sanat kişiliği, kâinatı ve özgün bir

21- Fransız romancı, piyes yazarı, şair ve edebiyat eleştirmeni.

22- Edouard Manet(1832-1883). Fransız ressam.

kapalı âlemi olup olmadığını anlatmaktır. Yazarları derecelendirme işini gelecek nesiller ve zaman yapacaktır. Eleştirmenlerin bu konuda peşin hükümler vermesinin bir anlamı yoktur. Hugo'nunki ve Lamartine' inki (1790-1869) gibi bazı eserler barındırdıkları güzelliğin kolayca keşfedilmesine müsait eserlerdir. Fakat ilk anda zayıf ve şatafatsız gözüken diğer bazı eserler değerlerini daha uzun bir zaman ve daha yakın bir okuma karşılığında keşfettirirler. Eleştirmenler “göçmeyecek dünyalar gibi” gözüken eserlerle sahte yıldızları ve derme çatma kitapları birbirinden ayırt edebilecek bir idrake sahip olmalıdır.

Hareket dergisinin 21. sayısında yayımlanan “Tenkit” başlıklı yazısında Mehmet Kaplan(1915-1986) Avrupa kültüründe çok geniş bir yeri olan edebiyat eleştirisinin Türkiye’de gelişmemiş olmasının nedenlerini tartışır (Kaplan,1948, s.4-7). Edebiyat eleştirisinin Türkiye’de gelişmemiş olmasının sosyal ve ruhsal birtakım nedenleri olduğunu kaydeden Kaplan eleştirinin hakikati meydana çıkarmak işlevi olduğunu ancak ülkemizde bu işe dalkavukluk ve kölelik ruhunun hâkim olduğunu savunur. Kaplan’a göre Avrupai anlamda eleştirmen, hadiseleri ve eserleri yakından bilen ve bu bilgiye dayanarak kendisine ait değerlendirmeler ve fikir yürütmeler yapabilen kişidir. Ancak ülkemizin şartları böyle kişilerin yetişmesine elverişli değildir. Hakiki bir eleştirmenin yetişmesi için gerekli bireysel ve toplumsal şartlar şunlardır:

Bir eleştirmen öncelikle hadiseleri ve eserleri yakından bilmek zorundadır. Çünkü hakkında bilgi sahibi olunmayan bir konu hakkında isabetli söz söylemeye imkân yoktur. Bilgiye dayanmayan eleştiri kuru gürültüden farksızdır. Ülkemizde yapılan eleştiriler Kaplan’a göre sağlam bilgiye dayanmazlar. Çeşitli zanlar, tahminler ve vehimler üzerinde meydana gelirler. Nitelikli eleştirinin diğer bir şartı sabırlı ve dikkatli bir araştırmanın ve araştırma sonucunda elde edilen malzemenin dikkatlice tahlil edilmesinin mahsulü olmasıdır. Bu prensiplere riayet etmeyen kimselerin eleştirileri sağlam temellere dayanmaz. Edebiyat sahasında öyle eleştirmenler vardır ki bunları hakkında eleştiri yazdıkları eserin sadece adını bilirler ve birkaç sayfasından fazlasını okumamışlardır. Bunların ölçsüz övgüleri veya yergileri bir etüdü, araştırmanın ve sistemli ve sabırlı bir tahlilin sonucu değildir. Art niyetli bazı eleştirmenlerse sırf yazarını kötülemek için üzerinde sarf edilen emeği umursamadan bir eserin pürdikkat zayıf noktalarını ararlar.

Kaplan’a göre Türk fikir ve edebiyat dünyasında eleştiri dostlar ve düşmanlar arasında vuku bulan bir uğraştır. Birilerinin dostu veya düşmanı olma-

yan yazarların eserleri sessizlik ve kayıtsızlıkla karşılanır. Hakiki eleştirinin bu suretle yokluğu yazarları dalkavukluğa, şirretliğe veya tembelliğe sürükler. Gerçek bir eleştirmen, rüyalarında bile meşgalesiyle ilgili konuları düşünür. Türk edebiyatında özlenen eleştiri kalitesine ancak bu vazife ve alaka hissiyle ulaşılabilir.

Kaplan'a göre eleştiri öncelikle bir konu hakkında fikir sahibi olmayı gerektirir. Fikir ise gelişigüzel sarf edilen sözler ve ceffelkalem yazılan yazılar değildir:

*Fikir ise kalabalığın zannettiği gibi akla ve kaleme geliveren sözler değildir. Fikir, bir mevzu üzerinde derin araştırmalar neticesi varılan hakikatlerdir. İhtiyaçların ağızdan fırlattığı, asla şuurla müterafik olmayan cümlelere fikir denilebilecekse meyhane ve kahvehanelere üniversite demek hiç de mübalağalı sayılmaz. Gerçek manasıyla fikir hürriyeti ihtiraslardan ve batıl itikatlardan kurtulmak demektir ve bu evvela *ferdin kendi içinde olur. Fikir olmadan hürriyet olmayacağını kabul etmemiz lazımdır. Müspet ve verimli tenkidin bir nevi ruh temizliğini ve kültür seviyesini icap ettirdiğini belirtmek istiyorum* (Kaplan, 1948: 7).*

Edebiyat Dünyası dergisinin 4.sayısında yazdığı “Tenkitçi Bu Büyük Geveze” başlıklı yazısında Rüştü Şardağ (1916-1994) edebiyat eleştirisi sahasında tutarlı ve isabetli hükümler vermenin sanat ve ilim esaslarına dayanmadan mümkün olmadığını ve bu prensipte hareket etmeyen eleştirmenleri zamanın mahcup edeceğinden söz eder(Şardağ, 1948: 5). Şardağ'a göre eleştiri sanat esaslarına göre değil de ahbablık esaslarına göre eleştiri yaptığı zaman mağlup olmaya mahkûmdur ve edebiyat tarihinde bunun birçok örneği vardır. Her devirde edebiyat eleştirmeni yetiştiğine göre bu iş bir ihtiyacı karşılıyor demektir. Eleştirmenin büyük hakikatler arayışında yol gösterici olmak meziyeti yoksa da sanatçıları özene ve dikkatli davranmaya teşvik etmek işlevi vardır. Onlar edebiyat adamlarının tepesinde Demokles' in kılıcı gibi durarak sanatın edebiyatın zinde kalmasına ve gelişmesine katkı sağlarlar. Objektif ölçülerle yazdıkları zaman iynin tanınmasına ve takdir görmesine kötünün sanat sahasının dışına çıkmasına vesile olurlar. Fakat bütün bu çaba tenkitçinin kendisine bir şey kazandırmaz. Edebiyat tarihleri tenkitçileri nadiren hafızasında tutar. Hafızasında tuttuğu tenkitçilerse daha çok yanılgılarıyla bunu başarır. Türk edebiyatı tarihi, şairler hakkında yanlış hükümler vermiş iyiyi kötünden ayıramamış

tezkirecilerle doludur. Mesela Latifî “Tezkere-i Latifî” sinde şiir ilmi hakkında şu cüretli sözleri söylemiştir:

Acep budur ki, şiirden şiiri bilmiyenler ve sanayi-i şiiriyeye asla şuuru olmayıp kendi sanına mülayim ve münasip bir mahlas bulmayanlar suhandan ve suhanranlık kasdın edip filcümle kelâm-ı mevzuuna kadir ol kendilerini zamanın Hassan’ı deveranın Süleyman’ı zannederler (Akt. Şardağ, 1948, s. 5).

Şardağ’ a göre bu cümlelere bakarak Latifî’nin şiir hakkında pek derin bir ilme sahip olduğu düşünülebilir. Fakat onun eserinde büyük şair diye zikrettiği şairlerin çoğu okunacak gibi değildir. Çirkin bulduğu mısraların çoğundaysa halis şiirin nitelikleri vardır. Bu örnekte de görüldüğü gibi eleştirmen bir sanatçı ve eser hakkında hüküm ortaya koyarken dikkat ve hassasiyet göstermeli ve zamanın onu mağlup ve mahçup duruma düşürebileceğini aklından çıkarmamalıdır.

Şadırvan dergisinin 19.sayısında yazdığı “Tenkit Özlemi” başlıklı yazısında Mustafa Nihat Özön (1896-1980), Türk edebiyatında eleştirinin var olmadığıyla ilgili görüşleri tartışır ve bu var olmayıştan tam olarak ne anlaşılması gerektiği hakkında bir inceleme ortaya koyar (Özön, 1949, s. 4). Özön’ e göre Türkiye’de edebiyat eleştirisi terimler ve kavramlar bakımından fakirdir. Eleştiri yazısı yazanlar “sade”, “terkipsiz”, “akıcı”, “kısa cümlelerle yazılmış” gibi sekiz on beylik sözün ilerisine pek geçemezler. Her şeyden önce “tenkit” kelimesi doğru kullanılmamakta ve yapılan işi eksiksiz karşılamamaktadır. Bu kelime XIX. yüzyılın sonunda Arapçadan ithal edilmiştir ve doğruluğu, yanlışlığı üzerinde epey tartışmalar olmuştur:

Muallim Naci ile Salâhi, kelimenin “Osmanlıca’ da icat edildiğini, doğrusu olan intikad veya tenakkud yerine bunun daha çok kullanıldığını” yazarlar. Şemsettin Sami ise kelimenin “Edebiyat-ı Cedide’ de Fransızların critique dedikleri muaheze-i edebiye manasıyla kullanılmıya başlanmış ise de Arap’ta nakid maddesi tef’il babından gelmediğinden bunun yerine intikad ve tenekud kullanılsa daha doğru olur” der. Ali Seydi’nin 1908’de tamamlanan sözlüğünde de Şemseddin Sami’nin fikri tekrarlanır. En son M. Baha’nın sözlüğünde bile 20 - 30 yıllık bir kullanışla kelime yayılmış olduğu halde galat olarak gösterilmiştir (Özön, 1949, s.4).

Özön’ e göre kavramsal bakımdan fakir olması eleştiriye kaçınılmaz olarak boş sözlerin sarf edildiği, gevezelik edilen, keyfi konuşulabilen ve söz oyun-

ları ve fikir cambazlıklarıyla sayfa doldurulabilen bir alan yapmıştır. Türkiye’de edebiyat eleştirisinin var olmamasının bir nedeni de okullarda eleştiri görüş ve fikirleriyle ilgili bir öğretimin olmamasıdır. Ortaokullardan başlayarak eleştiri fikrinin harekete gelmesi için birtakım programlar yazılmıştır ama yazılı olmak daima uygulanmak anlamına gelmez. Hemen her yazar için kullanılan “sadelik” sözüyle yabancı kelime kullanmayıp Türkçe yazmak anlaşılır. “Terkipten yazmaz” sözüyle de Arapça ve Farsça terkiplerin kullanılmadığı söylenmiş olur. Fakat bunlar 1912’den kalma eski sözlerdir ve çağdaş yazarları ayırt edici sözler olarak kullanılamazlar.

Özön’ e göre edebiyat eleştirisi Türkiye’de doğup varlığını sürdürebileceği tek mecra olan basında kendine yer bulamamakta, gerekli sayılmamaktadır. Bu vaziyet sanat ve edebiyat dergilerinde bile böyledir. Bu yüzden eleştiri verimsiz ve cılız bir tür olarak kalmaktadır. Edebiyat tarihlerine eleştirmen diye gösterilmiş kimseler vardır ama bu kişiler eleştiri alanında çığır açmış, öncü olmuş önemli bir eleştiri eseri ortaya koyabilmiş değildir. Eleştiri Türk edebiyat âleminde üçüncü, beşinci derecede değer gören bir alandır. Eli her kalem tutanın birkaç söz edebileceği bir yazı koludur. Bu nedenle Türkiye’de edebiyat eleştirisi dost yazarları övme veya herhangi bir ruh haliyle filanca yazarı kötülemeden ileri gitmez. Eleştiri alanında da otorite zamanla ve eserle meydana çıkar. Sürekli bu türde yazan ve okuyucuya ulaşabilip kendine inandırabilen eleştirmen otorite olur. Türkiye’de edebiyat eleştirisi mevcut şartlarda çorak ve geri bir alandır. Ama gelecekte daha doğru, daha güzel ve daha iyi olması için gerekli olan ilk edebiyat ve düşünce ortamı oluşum halindedir.

Şadırvan dergisinin 15.sayısında imzasız yayımlanan “Tenkit Hasreti” başlıklı yazıda da iyi eleştirinin sahip olması gereken niteliklerden söz edilmiştir (1949: 3). Yazıda ortaya konan görüşlere göre gerçek eleştiri okuyuculara bir eserin değeri hakkında şüphe götürmez bilgiler veren eleştiridir. Genç yazarlara sanatta başarılı olabilmeleri için yol gösteren, kılavuzluk eden eleştiridir. Anatole France edebiyat eleştirisi için “*efendiler; Shakespeare vesilesiyle ben kendimden bahsedeceğim; bu, hayli güzel bir fırsattır*” demiş olsa da gerçek eleştirmen eleştirdiği eserin tarafsız ve namuslu bir hüküm vericisi olmalıdır. Yenilik merakına düşüp çarpılan birçok eleştirmen birçok genç yeteneği çıkmazlara sürüklemiştir. Yine gençleri sanatta yenilik ve ilerilik iddiasıyla tuhaflığa ve “garipliğe” teşvik eden eleştirmenler olmuştur. Bunlara rağmen edebiyat sahasında eleştiriye duyulan ihtiyaç siyasette olduğundan daha fazladır. Eleştiri

bir tapınma yazısı değildir. Dahi-yi azam, şair-i mâderzad, üstad-ı Ekrem gibi büyük unvanlarla konuşan eskilere ancak dudak bükülebilir. Eleştiri edebiyat adamlarının birbirinin gözünü oyacağı bir uğraş değildir, olmamalıdır. Metotlu, ciddi, sistemli, dost kayırmalarından ve düşmanlık kasdından uzak eleştiri hem yenilere yol gösterir hem de eskilerin gerçek değerini müşterek hükümlerle ortaya koyar. Türk edebiyatına her okuyanın anlayıp hürmet göstereceği eleştirmenler lazımdır.

SONUÇ

Eleştirinin yazar ve okuyucu için ifade ettiği anlamlar birbirinden farklıdır. Yazara, yazarlığa ve aydın sınıfına hitap eden bir eleştiri yazısının içeriği de halk tabakasından okuyuculara hitap eden bir eleştiri yazısının içeriğinden farklı olacaktır. Yazar kalem hayatı boyunca mükemmel ifade şeklini arayan kişidir. Yazdıklarının ilk ve en yakın eleştirmeni de kendisidir. Zihninin bir tarafında eserinin ilk cümleleri ortaya çıkmaya başlarken öbür tarafında da o cümlelerin eleştirisi ortaya çıkmaya başlar. Şiirde mısraların romanda cümlelerin evrimi bu özeleştirmenin süregidişince şekillendirilir. Eleştirel hassasiyetten yoksun bir zihnin yüksek bir yaratıcılık sergilemesi beklenemeyeceği gibi “son hali budur” dediği metinlerin kusurlarını fark edebilmesi de beklenemez. Bir yazarın yaratıcı yönü eleştirici yönünce devamlı rahatsız ve huzursuz edilmelidir. Eğer edilmiyorsa o yazar, edebiyatının neye benzediğini ve nereye gitmekte olduğunu göremez, derme çatma eserlerden fazlasını yazamaz. Bir edebiyatçının yazacağı eserle ilgili kendi kendisiyle konuşması demek kendine eleştirel telkinlerde bulunması demektir. Bu telkinler titizliğe ve ayrıntıya boğulduka eserin bir yere varması güçleşir belki ama varınca da hayali kurulan mükemlemele yakın bir eser olur. Şair veya yazar kendisinin acımasız bir eleştirmeni olmalı, eserinin her satırını büyük bir insafsız gibi eleştiriye maruz bırakmalıdır. Edebiyat da felsefe gibi sonsuz bir arayıştır. Var edilebilen eserle hayal edilen eser arasındaki mesafenin büyük olmasından duyulan ıstırap veya ikisi arasındaki mesafesizlikten duyulan sevinçtir. Dünya ne kadar gerçek doluyorsa o kadar da kurgu ve hayal doludur. Ne kadar söylenmiş doluyorsa o kadar da söylenmemiş ancak söylenmek isteyen doludur. Edebiyat işçisi yazdığı eserlerle kendini keşfe çıkan, dünyanın ve insanlığın muammalarını bir karınca gayretkeşliğiyle didikleyen kişidir. İnsanlığın meçhulleri onun kafasına belalı bir hastalık gibi musallat olmuştur. Edip, ezelf ve ebedif bir yığın meseleyi gönüllü bir hammal gibi zihninin sırtına yükler. Onun bu gönüllü hammallıktan elde edebileceği tek

şey, güzel bir eser yazarak varoluş misyonunu yerine getirmektir. İnsan düşünen ve kendine biyolojik varlığını mümkün olduğunca uzatmak dışında bir varoluş misyonu seçen hayvandır. Edebiyat eleştirisi yazarların ve şairlerin yaratıcılığına bilinç ve olgunluk kazandırır, onu çok yönlü düşünmeye alıştıırır. Eleştirilmeyen yazar farkına varılmamış yahut unutulmuş yazardır.

Eleştiri edebiyatın üvey çocuğudur. Eleştiri yazılarının edebi şahsiyetlerin ve eserlerin gölgesinde kaldığı ve onlara nispetle zor fark edildiği ve çabuk unutulduğu söylenebilir. Zaman esere onu yorumlayandan daha insafli davranır. Nurullah Ataç bir yazısında bir eleştirmen için sanatçıyla okuyucu arasına girmenin nafililiğine işaret eder ve “tahlil ve terkip yoluyla sanat eserini sevdirmeye çalışanların aklına şaşıyorum” der.

Edebiyat eleştirisi bir serbest düşünce sahasıdır. Eseri okuma ve o eserden çıkarsamalar yapma sürecinde eleştirmen, her şeyden önce kendi sanat mizacına ve daimi bir gelişme ve yenilenme devinimi içinde olması gereken edebiyat kültürüne başvurur. Fikir söylemek insanın kendini söylemesidir. Bilgiden, tecrübeden ve muhitten telkin edilegidenler ne olursa olsun fikir söyleyen kişinin kendini söyleme durumu değişmez. Kişinin en yakın ve en yoğun biçimde tanıdığı nesne kendisidir. Hiçbir zihinsel ve duygusal irade de sahibini hiçleştirip büsbütün terk edebilecek kudrette değildir. İnsan uykuda olmadığı her saniye hayata karşı öznel bir tavır alır. Öznellik en dar mekânda ve en dar zamanda bile kendini sergileyebileceği bir imkân bulur. Mutlak nesnellik sadece buz kesilmiş, taş kesilmiş insanlara mahsustur. Anatole France edebiyat eleştirmenini “eserler vesilesiyle kendisinden, kendi fikirlerinden bahseden adam” olarak tanımlar. Bu nedenle de ona göre nesnel eleştiri yoktur. Eleştirmen esere ve edibe hangi endişeyle ve arayışla yaklaşırsa yaklaşsın sonunda az veya çok duygusal ve öznel bir hüküm ortaya koyacaktır. Roman, piyes, hikâye ve şiir gibi edebî türlerde eser vermek her şeyden önce bir estetik değer yaratımıdır. Bir eser sanat eseri olmaya estetik gayelerle vücuda getirilmiş olmakla aday olur. Estetiğe, güzelliğe dair görüşlerin de bütünüyle nesnel olması mümkün değildir. Çünkü güzellik bilinenden ve öğrenilenden önce hissedilende karşılık bulur veya bulmaz. Eleştirmenin bir eseri hissiyatına bel bağlayarak okuması ve ona bu usulle değer biçmesi amatörlük hatta ilkelik olarak görülebilir. Fakat hissiyata ve öznel güzellik duygusuna yer vermeyen bir eleştirmenin kuru ve didaktik kalacağı da açıktır.

Eleştirmen kişisel sanat zevkleri nedeniyle eserlere duygusal yaklaşabilir. Eleştiri en nihayetinde eleştirmenin kişisel sanat zevklerinin dışavurumudur. Bu nedenle çevresel faktörleri göz ardı eden ve sadece metne odaklanan yapısalcı okumalar en makul eleştiri metinlerini ortaya koyar. Yazarın aile geçmişi- nin, sosyal çevresinin veya yazdığı metinle ilgisi olmayan şahsî hayatının eleştiri açısından bir değeri yoktur. Edebiyat metninin sosyolojik, feminist, Marksist veya bunlara benzer yaklaşımlarla eleştirisi güdümlü, önyargılı eleştiridir, edebiyatın dışına sapma halidir. Manzum veya mensur bir eserde asıl aranacak ve ölçülecek değerler dildir, anlatımdır ve fikir içeriğinin estetik bir çerçeve içinde takdim edilebilme becerisidir. Roman eleştirisi romancının edebiyat dışı gerçekleriyle ilgilenmez. Romanın dış hakikatle ve kendi “alter hakikatiyle” ilişkisinde sergileyebildiği dramatik güçle ve tutarlılıkla ilgilenir. Edebiyat bir ideoloji veya felsefe nesnesi olmaktan önce bir sanat nesnesidir.

Sanat için tek evrensel ve değişmez gaye güzelliştir. Güzellik algısı zamandan zamana ve kültürden kültüre değişir. Ancak güzellik arayışı bütün zamanlarda ve bütün kültürlerde ortaktır. Güzel demek zor bıkılan demektir. Belki de hiç bıkılmayan ve kaybedilir gibi olduğunda inkâr edilemez bir kaygı başlatan demektir. Yahya Kemal’in “ömrümüzün en feci işi” diye tarif ettiği ölmekten evvel ölmek durumu güzel bildiğimiz hiçbir şeyi elde edemeyeceğimizi anlamaktır ve ondan sonraki teslimiyet ve vazgeçiş halidir. Güzellik açlığımızı doyuramayan bir yerde düşüncelerimizin çoğu ait olduğumuz yerle ilgili değil ait olmadığımız yerlerle ilgilidir. Edebiyatın en büyük ve en temel yaratılış yasası dilden bir güzellik yaratmak arzusu ve mecburiyetidir. Eleştiri de bu güzelliğin ne kadar yaratılabildiğini görme ve gösterme gayretidir.

Bir şeyin değeri veya değersizliği başka şeylerle karşılaştırılmakla ortaya çıkar. Çirkinlik ve kötülük unvanları varlıklara güzele ve iyiye nispetle verilir. İnsan da eseri de başka insanlarla ve başka eserlerle temas kurduğu müddetçe vardır. Şaheserler yaratan bir dâhi de olsa bir kitleden, bir muhataptan mahrum ve tek başına kalması durumunda insan bir hiçtir. Dolayısıyla edebiyat eleştirmeni başka eserlerle kıyaslamadan bir eseri kritik edemez. Eleştirmen sanatsal doğrularını ve yanlışlarını o doğruları ve yanlışları barındıran eserlerde görmüş ve pekiştirmiştir. Kötü veya kusurlu denilen bir roman bu sıfatlara iyi ve daha az kusurlu romanlar var olduğu için veya eleştirmenin kafasındaki sanat doğrularıyla uyuşmadığı için muhatap olmuştur.

Roman ve hikâye şiir ve piyese göre çok daha yeni türlerdir. Bu türlerin hepsi hayatın “yeniden yaratımı” ilkesinden doğan “kurgusal” türlerdir. Bir adam aynada seyrettiği suratını hayale ve kâbus fikirlere hiç başvurmadan romanlaştırdığında bile kurgusal bir eser ortaya koymuştur. Çünkü o suratı hiçbir zaman aynanın duygusuzluğuyla ve tarafsızlığıyla yorumlayamaz. Yazdığı romana insanlık vasfından kaynaklanan bir öznellik bir manipülasyon muhakkak karışacaktır. Esasen edebiyatı eğri büğrü bir taş yığınından ayıran da bünyesinde görmek istediği bu öznellik ve manipülasyondur. Edebiyat hayatın karşısında hiçbir zaman matematiksel bir duygusuzluk ve nesnellik takınamaz. Onun insanı tasvir ve tefsir edişi kesinler ve mutlaklar yoluyla değildir. Tabiatta, maddede, dişlek realitede değil ama sadece insan ruhunda doğan bir heves olan edebiyat, gerçekte süregiden ilişkisinde daima doğduğu yerin gelgitlerini temsil edecektir.

Edebiyat eleştirisi roman, şiir, piyes, hikâye gibi edebi türlerden doğmuştur. Onlara hizmet etmek için vardır. Yorumlayacağı metinlerle arasında herhangi bir aidiyet veya uzlaşma problemi olamayacağına göre de kurgusallığa en uzak türdür. Eleştirinin hayalle hakikat arasında tereddüde düşmesi gibi bir durum olamaz. Hakikatten uzaklaştığı ölçüde kendisi olmaktan uzaklaşır. Edebiyat metinlerinin muhiti insanlardır ve onların yaşadığı her yerdir. Eleştirinin muhiti ise edebiyat metnidir. Kimi edebî türler yavaş yavaş gözden düşüp ardından ölebilir. Yahut yepyeni türler icat edilebilir. İnsanın kolektif zihninin ne zaman ne yapacağını, neyi yok edip neyi var edeceğini kestirmek güçtür. Bin yıl önce bir fantezi olarak bile hayatımızda olmayan romanın günümüzde en büyük edebî tür olması gibi bin yıl sonrasının edebiyatı da bambaşka türler içinde üretiliyor olabilir. Bin yıl sonrasının insanı bugün fantezi olarak bile var olmayan vasıtalar ve zevkler icat etmiş olabilir. Güzellik anlayışı değişecektir. Güzel arayışı değişmeyecek ancak güzelin ocak bellediği somut ve soyut meskenler değişecektir. Edebî güzellik, bedii heyecan kendine yepyeni mecralar ve imkânlar yaratacaktır. Eleştiri de orada bir yerde olacak ve bu yepyeni mecraların değerini bin yıl sonrasının eleştiri diliyle tespit etmeyi sürdürecektir.

Etik Beyan

“1938-1950 Yılları Arasında Yayınlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebiyat Eleştirisi Hakkında Düşünceler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde her-

hangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Bu makale Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirlenen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Çaydam, R.(1941), Tenkit ve Münekkkit, *Yürüyüş Dergisi*, No: 6, ss. 13-14.
- Devellioğlu, F.(1945), Tenkitçilikte İnsafı Davranalım, *Varlık Dergisi*, No: 276-277, s.564.
- France, A.(1950), Takdir ve Tenkide Dair Fikirler, *Hisar Dergisi*, No: 5, s. 4.
- Garrod, H.W.(1938), Şiirde Tenkit Metotları, çev. Hadiye Sayron, *Yücel Dergisi*, No: 41, ss. 181-184.
- İmzasız.(1949), Tenkit Hasreti, *Şadırvan Dergisi*, No: 15, s. 1.
- Kaplan, M.(1948), Tenkit, *Hareket Dergisi*, No: 21, ss. 4-7.
- Kurtbay, N.(1940), Tenkide Dair Bir Anket, *Servet-i Fünun Uyanış Dergisi*, No: 2297, ss. 184-185.
- Mauriac, F.(1945), Tenkidi Tenkit, *Varlık Dergisi*, No: 290-291, ss. 37-39.
- Mauriac, F.(1945), Tenkit Üzerine Yeni Notlar, *Varlık Dergisi*, No: 292-293, ss.64-66.
- Nayır, Y.N.(1941), Bizde Tenkit, *Varlık Dergisi*, No: 184, ss. 361-363.
- Özön, M.N.(1949), Tenkit Özlemi, *Şadırvan Dergisi*, No: 19, s. 4.
- Şardağ, R.(1948), Tenkitçi Büyük Geveze, *Edebiyat Dünyası Dergisi*, No: 3, s. 5.
- Tanpınar, A.H.(1943), Bizde Tenkit, *Ülkü Dergisi*, No: 49, ss. 2-3.
- Yücel, T. (1991), Eleştirinin ABC 'si, Simavi Yayınevi, İstanbul.
- Yalçın, H.C.(1938), Tenkit Hakkında Bazı Fikirler, *Yedigün Dergisi*, No: 278, s. 4.
- Yamaç, Z.(1941), Tenkit Hakkında Notlar, *Servet-i Fünun Uyanış Dergisi*, No: 2327, s. 219-223.
- Yener, M. (2020), *1938-1950 Yılları Arasında Yayınlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebiyat Eleştirisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zeki TEKİN - Emre KARAKAYA

BEYKOZ MİRİ DEBBAĞHANELERİ

Celal SABANCI

NIETZSCHE FELSEFESİNDE ADALETİN KAYNAĞI VE İMKÂNI SORUNU

Ayşe DURAN

ARTEMİSİA GENTİLESCHİ’NİN TABLOLARINDA İYİ İLE KÖTÜNÜN SAVAŞI

Elif Şebnem DEMİRCİ

ESKİ İSTANBUL’DA RAMAZAN VE MAHALLE BEKÇİLERİ

Dursun Can EYÜBOĞLU

DEDE KORKUT’TA KIRK KINUK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Melih YENER

1938-1950 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ EDEBİYAT DERGİLERİNDE EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187
ISSN 2587-2001

9 772587 200005